

Ewa Busse-Turczyńska
Biblioteka Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW

Trwały i niezbędny „duch” biblioteki

Streszczenie: Tekst zawiera refleksje na temat sytuacji bibliotek na przełomie wieków XX i XXI oraz ich przyszłości w kontekście różnorodnych opinii obiegowych, poglądów prezentowanych w literaturze przedmiotu czy publicystyce. Podkreślono znaczenie rozwoju bibliotek jako lokaty kapitału intelektualnego, "skarbnic wiedzy", miejsc inspiracji dla działań kreatywnych i podejmowania relacji międzyludzkich. Wskazano na znaczenie roli bibliotekarzy we wchodzeniu społeczeństw w erę cyfrową.

Słowa kluczowe: wyzwania dla bibliotek; rozwój bibliotek w Polsce;

*Biblioteki zmieniają się w czasie, próbując nadążyć za potrzebami jednostki.
Lecz o ile forma biblioteki jest zmienna, o tyle jej „duch” jest trwały i niezbędny.*

Tomasz Kruszewski

Aktualnie wiele pisze się o przyszłości bibliotek, a niekiedy nawet o strategiach przeżycia dla bibliotek¹. Chciałabym tutaj podzielić się moimi spostrzeżeniami i refleksjami na ten temat, opierając się na lekturze oraz własnym doświadczeniu zawodowym.

Zawsze istnieli zwolennicy bibliotek jako miejsc ważnych i specjalnych, ale słyhać było również głosy przeciwników lub osób całkiem obojętnych wobec statusu bibliotek. Na pewno fanami bibliotek pozostają bibliotekarze i wierni czytelnicy. Wśród słynnych miłośników bibliotek wymienia się m.in.: historyka, działacza politycznego i bibliografa Joachima Lelewela, fundatora bibliotek amerykańskich początku wieku XX Andrew Carnegiego, pisarza, eseistę i bibliotekarza Jorge Luisa Borgesa, pisarza Umberto Eco.

Biblioteka, jako szczególne miejsce zainspirowała również niedawno Tomasza Kruszewskiego do napisania rozprawy habilitacyjnej pt. *Przestrzenie biblioteki. O symbolicznej, fizycznej i społecznej obecności instytucji*², określanej jako jedna z najcenniejszych humanistycznych prac naukowych³. Na kartach tej pracy zawarta jest magia bibliotek – szczególnych miejsc, gdzie panuje wyjątkowa atmosfera.

Tomasz Kruszewski *do biblioteki ma niemal stosunek personalny – jakby była ona rozumnym, rozwijającym się samodzielnie bytem, czerpiącym niejako „życie” od osób, które ją stworzyły i które w niej przebywają. Biblioteka ma według niego swój język – quasi-język –*

¹ WOODWARD, J. A. *The Transformed Library: E-books, Expertise, and Evolution*. Chicago: ALA Editions, 2013. ISBN 978-08-389-1164-8.

² KRUSZEWSKI, T. *Przestrzenie biblioteki. O symbolicznej, fizycznej i społecznej obecności instytucji*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. ISBN 978-83-231-2944-8.

³ Rec. Magia bibliotek, *Forum Akademickie* 2013, J.ZJ.

za pomocą którego tworzy przekazy (ten temat poruszany był już we wcześniejszych pracach z semiotyki i antropologii kulturowej)⁴. Podobny entuzjizm, z kolei w stosunku do książki, dostrzegalny już we wstępie dzieła, prezentują Roderick Cave i Sara Ayad – autorzy *Historii książki. Od glinianych tabliczek po e-booki*⁵.

Nie wszyscy jednak mają tak osobisty stosunek do książek i bibliotek jak wspomniani powyżej autorzy. Znane są obiegowe opinie młodzieży studiującej, że chodzenie do biblioteki jest niemiłą czynnością, kolejnym przykrym obowiązkiem. Niektórzy profesorowie nie odczuwają potrzeby odwiedzania bibliotek, ponieważ posiadają bogate, prywatne kolekcje książek. Także wśród części decydentów nie jest łatwo znaleźć entuzjastów bibliotek, a głośne wyrażanie troski o poprawę stanu czytelnictwa wydaje się jedynie frazesem.

Tymczasem biblioteka może stworzyć warunki sprzyjające rozwojowi kreatywności, a swym klimatem przyciągać do miejsca, gdzie ludzie chętnie spotykają się również w celach towarzyskich.

Biblioteki na świecie budowane są zgodnie z ich misją promocji słowa pisanego. Niełatwo byłoby wymienić te najlepiej zorganizowane i najkorzystniej usytuowane, bowiem jest ich wiele. Wskażę tutaj jedynie te, które poznałam i które mnie osobiście urzekły jako niezwykle ważne, bogate i interesujące: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie – jedno z najnowocześniejszych rozwiązań architektonicznych w Europie, British Library – imponujące zbiory umieszczone w estetycznych, ogromnych rozmiarów oszklonych szafach bibliotecznych, Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Getyndze (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen) – z tego uniwersytetu wywodzi się 30 laureatów nagrody Nobla; „Herzog August Bibliothek” – „Bibliotheca Augusta” w Wolfenbüttel – międzynarodowe znaczenie ze względu na kolekcję książek pochodzących ze średniowiecza i okresu renesansu, Biblioteka Polska w Paryżu – ośrodek wolnej myśli i kultury polskiej, powstała w 1838 r. z misją zachowania dokumentacji tożsamości kulturalnej narodu polskiego⁶.

W związku z bardzo różnym podejściem do znaczenia bibliotek pojawiają się publiczne polemiki. Na przykład w Polsce niedawno toczyła się dyskusja w sprawie likwidacji bibliotek szkolnych i filii bibliotek pedagogicznych. W 2013 r. zorganizowano internetową obywatelską akcję protestacyjną *Stop likwidacji bibliotek*⁷, w efekcie uzyskano ponad 50 tys. podpisów i osiągnięto zasadniczy cel zmiany niekorzystnych zapisów w projekcie ustawy Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji odnośnie bibliotek szkolnych i publicznych⁸. Nie spełnio-

⁴ Tamże.

⁵ CAVE, R., AYAD S. *Historia książki. Od glinianych tabliczek po e-booki*. Warszawa: Arkady, 2015. ISBN 978-83-213-4907-7.

⁶ Szerzej na temat Biblioteki Polskiej w Paryżu zob.: *Towarzystwo Historyczno-Literackie Biblioteka Polska w Paryżu. Zarys historii i prezentacja zbiorów*. Paryż: Société historique et littéraire polonaise ; Warszawa: Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, 2014. ISBN 978-83-89378-40-8.

⁷ *Obywatelski niepolityczny protest wobec likwidacji bibliotek* [on-line]. [dostęp 04.09.2015]. Dostępny w: <http://www.stoplikwidacjibibliotek.pl/>.

⁸ Komentarz organizatorów obywatelskiego protestu „Stop likwidacji bibliotek” do oświadczenia Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji z dn. 26.02.2013 r. w sprawie zmiany założeń ustawy samorządowej. *Obywatelski niepolityczny protest „Stop likwidacji bibliotek”* [on-line]. [dostęp 04.09.2015]. Dostępny w: <http://www.stopli->

no natomiast obietnic sfinansowania z programu *Cyfrowa Polska* – specjalnego programu wsparcia bibliotek szkolnych, szczególnie w aspekcie ich współpracy z bibliotekami publicznymi.

Wśród sytuacji dyskusyjnych wokół bibliotek można wskazać również takie, gdy planowana jest sprzedaż nowego gmachu biblioteki uczelnianej, a księgozbiór przenosi się w inne miejsce (Uniwersytet w Białymstoku). Zdania są również podzielone jeśli chodzi o przedsięwzięcia łączenia bibliotek z muzeami czy domami kultury, między innymi w Stanach Zjednoczonych.

Entuzjastyczne podejście do bibliotek można było obserwować na przełomie XX i XXI, m.in. także w Polsce, kiedy to powstało wiele nowych gmachów głównie bibliotek akademickich (m.in. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Biblioteka Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu, Biblioteka Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, Biblioteka Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Książnica Pomorska, Biblioteka Śląska i wiele innych). Niemieccy czytelnicy niekiedy nawet oblegali biblioteki – w 1995 r. byłam świadkiem zwyczajowo ustawiającego się tłumku przed gmachem Biblioteki Amerykańskiej w Berlinie, tuż przed jej otwarciem.

Stopniowo sytuacja zmienia się jednak na niekorzyść bibliotek. W XXI w. biblioteki nie są już tak doceniane na świecie, a bibliotekarstwo dotyka kryzys⁹. W Polsce minęły już lata podejmowania decyzji przez organizatorów bibliotek dotyczących rozwoju przedsięwzięć ich rozbudowy, doskonalenia systemów biblioteczno-informacyjnych, kiedy to priorytetem były: wychodzenie naprzeciw potrzebom użytkownika, dbałość o atrakcyjność usług bibliotecznych, o doskonalenie dostępu do informacji. Wygląda na to, że te cele już zostały osiągnięte – i co dalej? Nieco paradoksalnie, w XXI w., z powodu upowszechnienia dostępu do internetu, o który tak walczyli także sami bibliotekarze, nadszedł czas omijania bibliotek i pomijania ich roli we współczesnej cywilizacji.

Trudny jest ten czas przełomu wieków i ekspansji mediów cyfrowych, wydaje się być względem bibliotekarzy niesprawiedliwy. Od kilkadziesiąt lat bowiem przebijali się oni z sukcesem w cyfrowy świat, tocząc kilkuletnie zawodowe dyskusje i spory odnośnie wyborów systemów bibliotecznych, sprzętu komputerowego i rozstrzygając dylematy powstałe wokół formatów danych, a wszystko to zdaje się być niedostrzeżone.

Odważnie pokonali wyzwania, przed którymi postawił ich czas dynamicznego rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Zaplanowali infrastrukturę dla automatyzacji bibliotek – zorganizowali pracownie komputerowe, serwerownie, opracowali zasady bezpieczeństwa danych osobowych, zorganizowali szkolenia użytkowników bibliotek z uwzględnieniem obsługi systemów komputerowych, ustalili wytyczne do tworzenia wspomnianych formatów; dzięki tysiącom godzin pracy przy retrokonwersji danych uzyskali dane katalogowe milionów woluminów, określili zasady współpracy bibliotek w zakresie tworzenia katalogów

kwidacjibibliotek.pl/files/komentarz.pdf.

⁹ ANDERSON, R. The Crisis in Research Librarianship. *Journal of Academic Librarianship* 2011, vol. 37 (4), s. 289–290.

centralnych, umożliwili użytkownikom zdalne zamawianie książek, wykupili dostęp dla akademickich sieci do różnych zasobów cyfrowych, wybrali przyjazne multiwyszukiwarki, zaprojektowali systemy bibliograficzno-bibliometryczne ułatwiające organom centralnym (np. w Polsce Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego) ocenę parametryczną uczelni, na podstawie analizy publikacji naukowych; rozpoczęli proces digitalizacji zbiorów w celu stworzenia zasobów bibliotek cyfrowych, nadal popularyzują, zwłaszcza w środowiskach naukowych, ideę *open access*.

Na temat każdego z tych przedsięwzięć wciąż wiele się pisze i można jeszcze więcej napisać czy zorganizować konferencji (np. na temat współpracy bibliotek polskich w zakresie współkatalogowania w NUKAT, opracowania przedmiotowego zbiorów, budownictwa bibliotecznego, współpracy bibliotek w zakresie organizacji szkoleń użytkowników informacji itd.).

Tymczasem trud bibliotekarzy włożony w rozwój wymienionych powyżej przedsięwzięć pozostał jakby niezauważony przez tych dla których został podjęty.

Z powodu swej niewiedzy i braku kompetencji informacyjnych niektórzy użytkownicy uznają, że skoro wszystko już można znaleźć w internecie, to właściwie nie warto odwiedzać bibliotek, więc można je zlikwidować. Biblioteki niekiedy uważane są za instytucje pochłaniające zbyt wielkie fundusze, czasem za miejsca przestarzałe. Niestety ludzie coraz częściej unikają bezpośrednich kontaktów interpersonalnych kupując, ucząc się i „przyjaźniąc” przez internet¹⁰.

Przy kalkulacjach finansowych, ze względu na oszczędności, nie bierze się pod uwagę długofalowych, niewymiernych korzyści intelektualnych płynących z działalności bibliotek. Pomija się fakty, że dla bibliotek licencje na e-zbiory są tańsze, ceny książek niższe niż dla indywidualnego klienta, że wykształcony bibliotekarz – specjalista ds. informacji znajdzie w sieci również to, co dla laika jest nie do znalezienia. Także dzięki odwiedzinom bibliotek można pielęgnować tradycyjne kontakty międzyludzkie, bowiem gwarantują one autentyczne relacje i co za tym idzie – rozwój osobisty.

Przyjmując z pełnym zrozumieniem konieczność działań oszczędnościowych w gminach czy na uczelniach, gdzie np. planuje się włączyć księgozbiory akademickich bibliotek wydziałowych do biblioteki głównej, trzeba pamiętać, że pozostawienie w ich miejscach bibliotek i czytelni, tych z tradycjami, przynosi korzyści w postaci promocji nauki, kultury i czytelnictwa, choć to wartości niewymierne finansowo. Mecenat nad istniejącymi bibliotekami jako miejscami spotkań tworzy lokatę kapitału intelektualnego oraz chroni cenny i niejednokrotnie unikalny skarb – księgozbiory – kolekcje pieczołowicie latami gromadzone, opracowywane i profilowane zgodnie z potrzebami czytelników.

Kontynuacja doskonalenia organizacji usług bibliotecznych świadczonych np. w bibliotekach wydziałowych może zapewnić ich promocję, dbałość o prestiż i wizerunek oraz upowszechnianie czytelnictwa literatury naukowej i publicystycznej w społeczności akademickiej.

¹⁰ CRAWFORD, W. *Futurism and Libraries*, *Online* 2009, 33, s. 58.

kiej. Zdarza się, że z księgozbiorów tych korzystają również goście z całego świata, odnajdując tutaj unikalne zbiory. Wygodna lokalizacja bibliotek wydziałowych na terenie wydziału sprzyja odwiedzinom czytelników w czasie przerwy pomiędzy zajęciami, może więc pomagać w kształtowaniu z sukcesem kompetencji kulturowych społeczeństwa.

Pozostawienie w strukturze wydziałów bibliotek działających w nich od lat jest pomocne w utrzymaniu możliwie najlepszych warunków dla rozwoju procesów naukowych i dydaktycznych. Szczególnie właśnie w obserwowanej sytuacji spadku czytelnictwa warto ułatwiać dostęp do czytelników i pracowni komputerowej usytuowanych na wyciągnięcie ręki, w pobliżu sal wykładowych. Jest to szczególnie ważne na wydziałach nauk społecznych czy humanistycznych, gdzie specjalnej ochronie podlega dziedzictwo myśli, cywilizacji i kultury zawarte w gromadzonym przez lata księgozbiórze, a czytanie również wersji drukowanych powinno być podstawową czynnością intelektualną.

Na świecie obserwuje się różne koncepcje organizacji bibliotek akademickich. Można podać tutaj przykłady funkcjonowania bibliotek wydziałowych obok centralnych. Harvard University ma 70 różnych bibliotek. Również uniwersytety w Hanowerze, Berlinie, Lizbonie i Padwie posiadają zarówno biblioteki centralne, jak i wydziałowe. Przykładem funkcjonowania bibliotek wyłącznie wydziałowych jest Uniwersytet Autonomiczny w Barcelonie, powstały w 1968 r. (Universitat Autònoma de Barcelona). Również stare uniwersytety z tradycjami, jak np. Sorbona, mają w swej strukturze wiele bibliotek specjalistycznych. W sieci polskich bibliotek uczelni medycznych z kolei dominuje model zaniku bibliotek wydziałowych i przejmowania ich księgozbiorów przez biblioteki główne (np. Lublin, Poznań), ale niekiedy w tym środowisku uczelni medycznych rozwijają się również biblioteki wydziałowe np. Wydziałów Farmaceutycznych w Gdańsku, Wrocławiu i Warszawie.

Decyzja postawienia na rozwój bibliotek z tradycjami, zgodnie z ideą wspomnianego wcześniej Andrew Carnegiego¹¹, mecenas bibliotek amerykańskich, w swoim czasie najbogatszego człowieka na świecie, który nie żałował prywatnych pieniędzy na budowę dwóch tysięcy bibliotek w Stanach Zjednoczonych – bez wątplenia bogatego kraju, może okazać się niezwykle trafną decyzją dla rozwoju intelektualnego obecnych i przyszłych pokoleń.

Chociaż w przyszłości kolekcje bibliotek będą rozwijać się już zapewne inaczej, podążając w kierunku gromadzenia i udostępniania zbiorów cyfrowych, to jednak sądzę, że tradycyjne miejsce biblioteki pozostanie nadal atrakcyjne dla wielu, wszak jeszcze nie wszyscy chcą pozbyć się tego, co daje inspirację i jest potrzebne dla rozwoju osobistego. Według nich właśnie „duch” biblioteki jest trwały i niezbędny.

Bibliografia:

1. ANDERSON, R. The Crisis in Research Librarianship. *Journal of Academic Librarianship* 2011, vol. 37, (4), s. 289–290.
2. CAVE, R., AYAD, S. *Historia książki. Od glinianych tabliczek po e-booki*. Warszawa: Arkady, 2015. ISBN 978-83-213-4907-7.

¹¹ DAHL, S. *Dzieje książki*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydaw., 1965.

3. CRAWFORD, W. Futurism and Libraries, *Online* 2009, 33, s. 58.
4. DAHL S. *Dzieje książki*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydaw., 1965.
5. KRUSZEWSKI, T. *Przestrzenie biblioteki. O symbolicznej, fizycznej i społecznej obecności instytucji*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. ISBN 978-83-231-2944-8.
6. Magia bibliotek [rec.], *Forum Akademickie* 2013, J.ZJ.
7. *Obywatelski niepolityczny protest wobec likwidacji bibliotek* [on-line]. [dostęp 04.09.2015]. Dostępny w: <http://www.stoplikwidacjibibliotek.pl/>.
8. Komentarz organizatorów obywatelskiego protestu „Stop likwidacji bibliotek” do oświadczenia Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji z dn. 26.02.2013 r. w sprawie zmiany założeń ustawy samorządowej. *Obywatelski niepolityczny protest „Stop likwidacji bibliotek”* [on-line]. [dostęp 04.09.2015]. Dostępny w: <http://www.stoplikwidacjibibliotek.pl/files/komentarz.pdf>.
9. *Towarzystwo Historyczno-Literackie Biblioteka Polska w Paryżu. Zarys historii i prezentacja zbiorów*. Paryż: Société historique et littéraire polonaise ; Warszawa: Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, 2014. ISBN 978-83-89378-40-8.
10. WOODWARD, J. A. *The Transformed Library: E-books, Expertise, and Evolution*. Chicago: ALA Editions, 2013. ISBN 978-08-389-1164-8.